

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ

Αναδιφώντας το χθες (168)

«1821: το Κρυφό Σχολειό και ο γοητευτικός του μύθος (IV)»

Συνεχίζουμε και σήμερα τη δημοσίευση του προ 35 ετών άρθρου μου, με το οποίο είχα προσπαθήσει να απαντήσω στα τέσσερα ερωτήματα που είχε κάνει το 1986 ο τότε βουλευτής Ρεθύμνης Γ. Κεφαλογιάννης στον εκπαιδευτικό κόσμο, μετά την παρέμβασή του στον πανηγυρικό της 25^{ης} Μαρτίου στον Μητροπολιτικό ναό. Σήμερα παραθέτω την απάντησή στο τρίτο ερώτημα που είχε υποβάλει ο αείμνηστος «Γατρός», που αφορούσε το «Κρυφό Σχολειό». Όπως θα δούμε παρακάτω, το 1986 επιδεικνύονταν ανά την Ελλάδα μόλις δύο ως τέτοια, με σχετικά ανθεκτικά επιχειρήματα και κάμποσα χωρίς καμία τεκμηρίωση. Δυστυχώς σήμερα αυτά έχουν πολλαπλασιαστεί, και στην Κρήτη τα μοναστήρια μας (και όχι μόνο) αμιλλώνται στη δημιουργία παρόμοιων παραμυθιακών χώρων: Μονή Τοπλού, Μονή Κρεμαστών, Μονή Φανερμυμένης, Μονή Καρδιώτισσας κ.α. Ακόμα και η ενορία του σπηλαίου Μαραθοκεφάλου (εικόνα με μαθητές μου) στην περιφέρεια Χανίων δεν υστέρησε, όπως και το Μουσείο Κέρινων Ομοιωμάτων στα Ζωινιάνα, εκθέτοντας το σχετικό θέμα στις αιθουσές του (εικόνα επόμενης παραγράφου)!

πείνα στην Ελλάδα του 18^{ου} αιώνα, και στη δεύτερη θα πρέπει να αντιμετωπίζαν πρόβλημα προσέλευσης παιδιών, μιας και από την τότε Αθήνα θα χρειαζόταν πάνω από πέντε ώρες περπάτημα για να έλθουν και άλλες τόσες για να γυρίσουν στα σπίτια τους!

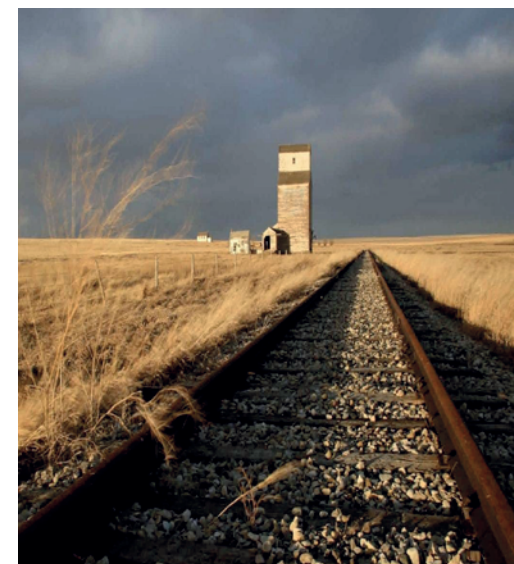
«3. Να ξεχάσουμε το Κρυφό Σχολειό των λειτουργιών της Εκκλησίας για την διατήρηση της γλώσσας και της ιστορίας μας» Ρωτούσε εν έτει 1986 ο αείμνηστος βουλευτής μας. Και του απαντούσα: «Μετά τον μύθο της Αγίας Λαύρας και τον άλλο του ηρωισμού του Πατριάρχη, η ιστορία έρχεται να αντιμετωπίσει κι ένα τρίτο μύθο, που δεν διαθέτει περισσότερες «αποδείξεις» από τους δύο προηγούμενους. Τέτοιες «ιστορικές αποδείξεις», λένε οι υπερασπιστές του, αποτελούν ο γνωστός πίνακας του Ν. Γύζη, το ποίημα του Ι. Πολέμη («Φεγγαράκι μου λαμπρό»), και δύο κρύπτες που επιδεικνύουν με έπαρση οι καλόγεροι στα Σιάτιστα και στη Μονή Πεντέλης. Μόνο που στην πρώτη, πέρα από τον δάσκαλο - ιερέα, φαίνεται αδύνατον να χωρούσε έστω κι ένα παιδί, όσο σκελετωμένο κι αν ήταν από την

Σ' αντίθεση με τον μύθο της Αγίας Λαύρας, που δημιουργήθηκε για να καλύψει προσωπικές (Π. Π. Γερμανός) και τοπικιστικές φιλοδοξίες (Κανέλλος Δελγιγιάννης), ο μύθος του Κρυφού Σχολείου δημιουργήθηκε και συντηρήθηκε από την επίσημη Εκκλησία, με σκοπό να δημιουργήσει για τον εαυτό της την εικόνα ότι διακινδύνευσε για την παιδεία του Γένους. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν βοήθησε κι ότι δεν ίδρυσε κιόλας σχολεία, μόνο που τα σχολεία αυτά δεν ήταν κρυφά, όπως άλλωστε δεν ήταν κρυφά και τα σχολεία των άλλων εθνοτήτων (Βουλγάρων, Σέρβων, Αλβανών κ.λπ.) της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Τέτοια σχολεία, ανώτερα, δηλαδή δευτεροβάθμια έως τριτοβάθμια, μπορούμε να αναφέρουμε χωρίς να βρίσκουμε τέλος. Θα αναφερθούμε μόνο στα ανώτερα, που στον σημερινό ελληνικό χώρο έφταναν τα 16: Αθήνας, Δημητσάνας (εικόνα), Άρτας, Μηλίων, Ζαγοράς, Τυρνάβου, Αμπελακίων, Ιωαννίνων, Μετσόβου, Σιάτιστας, Κοζάνης, Καστοριάς, Μοσχόπολης, Καρυών, Χίου και Πάτμου. Άλλα τρία ανώτερα σχολεία λειτουργούσαν σε περιοχές συγκέντρωσης ελληνικού στοιχείου κι όλα αυτά ταυτόχρονα κατά τον 18^ο αιώνα. Όσο για τα κατώτερα σχολεία, δεν ήταν λιγότερα από μερικές εκατοντάδες.

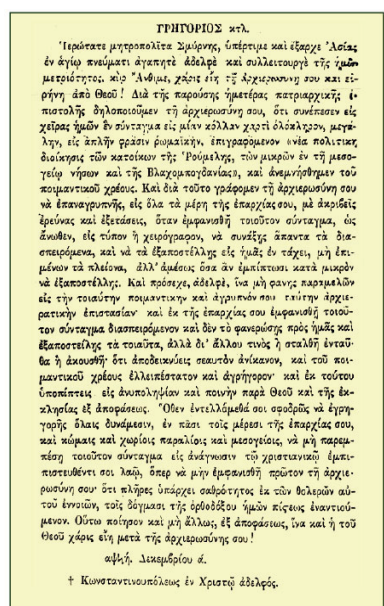

Πρώτοι αποκάλυψαν τον μύθο του «Κρυφού Σχολείου» ο Γιάννης Βλαχογιάννης και ο Εμμανουήλ Γεδεών. Ακολούθησαν με περισσότερες αποδείξεις νεότεροι ερευνητές, έτσι που σήμερα να έχουμε στη διάθεσή μας μια σεβαστή βιβλιογραφία: περιοδικό «Μνημοσύνη» Ε', σελ. 399, περιοδικό «Ερανιστής» 11, σελ. 580, «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους» ΙΑ', σελ. 366 κ.λπ. Το μοναδικό, απ' ό,τι γνωρίζω, βιβλίο που επιμένει στην αναπαραγωγή του μύθου είναι το «Κρυφό Σχολειό» του Τ. Γριτσόπουλου. Αν ο κ. Κεφαλογιάννης ξεφύλλιζε μια οποιαδήποτε ιστορία εκπαίδευσης, απ' αυτές που διδάσκονται οι φοιτητές στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες και τα Παιδαγωγικά Τμήματα των Πανεπιστημίων, δεν θα τολμούσε με τόση έπαρση να διατυπώσει την τρίτη αυτή ερώτηση. Αν όμως κάτι τέτοιο του ήταν δύσκολο, αντίθετα είναι ανεπίτρεπτο σαν Κρητικός να μην έχει συμβουλευτεί κάποια από τις τοπικές Ιστορίες (Κριτοβουλιδή, Κριάρη, Ψιλάκη, Μουρέλλου κ.ά.).

REISE NACH DER INSEL KRETA IM GREICHISCHEN ARCHIPELAGUS IM JAHRE 1817, VOLUME 1...
F. W. SIEBER

Θα διαπίστωνε εκεί ότι τον τελευταίο τουλάχιστον αιώνα της Τουρκοκρατίας λειτουργούσαν στην Κρήτη εκατοντάδες «φανερά» σχολεία και ότι από το 1795 λειτουργούσε στην πρωτεύουσα του νομού του οποία εκπροσωπεί στη Βουλή σχολεία, με δάσκαλο τον Γρηγόριο Μεγαλοβρουσανό. Ο Αυστριακός μάλιστα περιηγητής F. W. Sieber, που επισκέφθηκε την Κρήτη το 1817, αναφέρει ότι το σχολείο του Ρεθύμνου ήταν το καλύτερο του νησιού και ότι οι σχέσεις του με την Εκκλησία δεν ήταν ιδανικές. Να συμπληρώσουμε εδώ ότι το σχολείο που επισκέφθηκε ο περιηγητής δεν ήταν στοιχειώδους εκπαίδευσης (που στα 1817 είχε δάσκαλο τον Γ. Βάο) αλλά εκείνο της μέσης, το «Ελληνικό», με δάσκαλο τον **Ι. Μεταξά**, γνωστότατο πρώην δάσκαλο του περίφημου Γυμνασίου των Κυδωνιών.

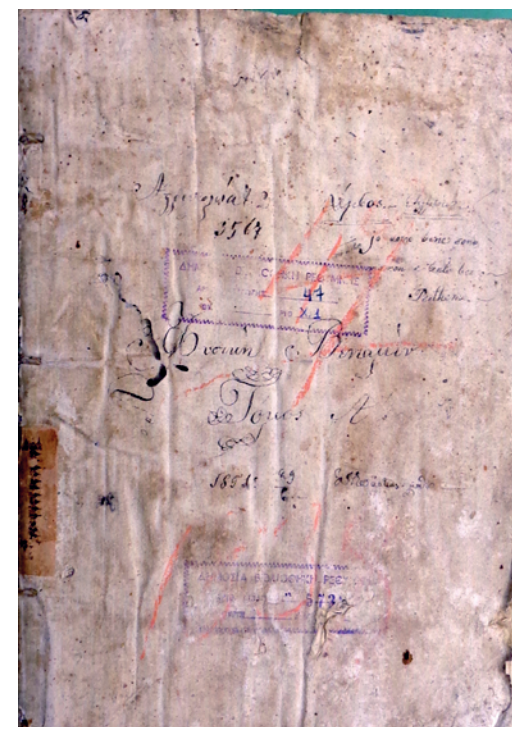

Να σημειώσουμε επίσης ότι, αν και μπαίνουμε στα εδάφη της επόμενης ερώτησης, οι σχέσεις του σχολείου μας αυτού με την Εκκλησία ήταν κακές επειδή ο δάσκαλος Μεταξάς δίδασκε τους 14 μαθητές του Πλάτωνα, Πλούταρχο, Ομηρο, αλλά και Αριθμητική, Άλγεβρα, Γεωμετρία, Τριγωνομετρία κ.λπ. Και με την ευκαιρία, να τι έγγραφε δύο χρόνια αργότερα (Μάρτιος 1819) ο αγαπητός στον βουλευτή μας Γρηγόριος Ε', σε πατριαρχική εγκύκλιο: «... τις ωφέλεια προσκολλώμενοι οι νέοι εις τας παραδόσεις αυτάς να μανθάνωσι αριθμούς και αλγέβρας, και κύβους και κυβοκύβους και τρίγωνα και τριγωνοτετράγωνα και λογαριθμούς και συμβολικούς λογιμούς και τας προβαλλομένας ελλείψεις και άτομα και κενά και δίνας και δυνάμεις και έλξεις και βαρύτητας, του φωτός ιδιότητες και βάρεια σέλα και θετικά τινά και ακουστικά και μύρια τοιαύτα και

ματικής Κεντρικής Επιτροπής» του Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολης για τον έλεγχο των βιβλίων, διδακτικών και ιερατικών (η θρησκευτική, δηλαδή, λογοκρισία της εποχής). Στη φωτογραφία φαίνεται ο -κοινός με άλλους μητροπολίτες- τάφος του στη Μεσαμπελίτσα.

Εκτός της απάντησής μου «τω καιρώ εκείνω» σήμερα, οι αναγνώστες θα μου επιτρέψουν να παραθέσω λίγα ακόμα στοιχεία για τον φωτισμένο εκείνο δάσκαλο του Ελληνικού Σχολείου, Ιωάννη Μεταξά-Λαζαρίδη, τον βίο και την πολιτεία του οποίου έχει ερευνηθεί και δημοσιεύσει ο **Στέργιος Μανουράς**. Πρόκειται για τον μετέπειτα μητροπολίτη Ρεθύμνου και αργότερα Ιωαννίνων Ιωαννίκο, τα κατάλοιπα της βιβλιοθήκης του οποίου φυλάσσονται στη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Ρεθύμνου και περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, τη δεύτερη έκδοση οδηγού αλληλοδιδασκτικής στον ελληνικό χώρο. Ο Ιωάννης Μεταξάς είχε σπουδάσει στην Ακαδημία των Κυδωνιών κατά την περίοδο που δίδασκε εκεί ο **Βενιαμίν Λέσβιος**. Ο Μεταξάς υπήρξε σημαντική μορφή των εκκλησιαστικών γραμμάτων, αφού το 1929 διορίστηκε από τον Ι. Καποδίστρια μέλος της επί της Προπαιδείας Επιτροπής και το 1836 διορίστηκε υπεύθυνος της «Εκκλησιαστικής και Πνευματικής Κεντρικής Επιτροπής» του Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολης για τον έλεγχο των βιβλίων, διδακτικών και ιερατικών (η θρησκευτική, δηλαδή, λογοκρισία της εποχής). Στη φωτογραφία φαίνεται ο -κοινός με άλλους μητροπολίτες- τάφος του στη Μεσαμπελίτσα.

μαζί μ' εκείνη του Πανεπιστημίου Κρήτης, θα προετοιμάζονται να συμμετάσχουν στον πανελλήνιο εορτασμό τουλάχιστον με κάποια σχετική έκθεση, η οποία να περιλαμβάνει τα ιστορικά αυτά τεκμήρια. Μια έκθεση που και εύκολη είναι και χρήματα δεν απαιτεί. Οποιοδήποτε προτίθεμαι να βάλω γνώση και «πλάτη», αν φυσικά μου ζητηθεί.

Η παραπάνω έκδοση αλληλοδιδασκτικής μεθόδου είναι το πολυτίμο σήμερα «Σύστημα αγγλικόν δια τα σχολεία ή εύκολος μέθοδος δια την διδασκαλίαν των παιδών», εν Μελίτη, από την Εξ Αμερικής Τυπογραφείαν, 1827. Στα κατάλοιπα του Μεταξά επίσης στη Βιβλιοθήκη Ρεθύμνης σώζονται χειρόγραφες παραδόσεις Φυσικής του Βενιαμίν Λέσβιου (εικόνα), Έλληνα μοναχού και λόγιου και εκπροσώπου του νεοελληνικού διαφωτισμού, που αποδεικνύουν, μαζί με άλλα τεκμήρια, ότι το ρεύμα αυτό είχε εισαχθεί στην Κρήτη, τουλάχιστον στην εκπαίδευση, αντίθετα με τα γραφόμενα του σεβαστού καθ' όλα Πασχάλη Κιτρομυλιδη. Σ' αυτά όμως θα αναφερθούμε με άλλη ευκαιρία. Για την ώρα θέλω να πιστεώσω ότι η Βιβλιοθήκη μας,

Προτάσεις ανάγνωσης I

Αφού αναφερθήκαμε σήμερα στο «Κρυφό Σχολειό» και στα (ορθάνοιχτα) σχολεία του 19ου αιώνα στην Κρήτη και παντού, θα συστήσω στους αναγνώστες πέντε εργασίες που αποδεικνύουν το λόγο του αληθές: κατά χρονολογική σειρά έκδοσης, πρώτο το βιβλίο του **Γιώργου Μαμάκη** «Το Μεραμβέλλον εν παιδεία φηγεγόμενον», που εκδόθηκε το 2003 στον Άγιο Νικόλαο. Έπειτα το μνημειώδες του **Μανώλη Μακράκη** «Κρητών παιδεία» που εκδόθηκε το 2013 και αναφέρεται στην εκπαίδευση στις επαρχίες Αρκαλοχωρίου και Βιάννου. Κι ακόμα, για να ευλογησω και τα γένια μου (κι ως μνη έχω), το **δικό μου** «Η εκπαίδευση στο Ρέθυμνο (1795-1940)», που εκδόθηκε το 2017, και έχει εξαντληθεί.

Προτάσεις ανάγνωσης II

Όλα τα παραπάνω βιβλία βασίζονται σε διδακτορικές διατριβές. Πολύτιμες αλλά ανέκδοτες μέχρι στιγμής, απ' ό,τι μπορώ να γνωρίζω, είναι δύο ακόμη διδακτορικές διατριβές: του **Γιώργου Πατεράκη** «Η παιδεία στην Κρήτη κατά το αρχείο της χριστιανικής δημογεροντίας Λασιθίου (1869-1898)», που υποστηρίχτηκε το 2002 και ο αναγνώστης μπορεί να βρει εύκολα κι ανέξοδα, όπως και τις άλλες τρεις, στο Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών (www.didaktorika.gr/eadd/). Στον ίδιο διαδικτυακό τόπο οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να βρουν επίσης τη διατριβή του **Ζαχαρία Καψαλάκη** «Η εκπαίδευση στην περιοχή της Μεσαράς το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα», που υποστηρίχτηκε το 2010. Καμιά τους δεν «φοβάται» να εκθεθεί και να κριθεί και όλες ανεξαιρέτως έχουν **παράγει εκτός Κρήτης**. Τυχαίο; Δεν νομίζω. Στην Κρήτη ασχολούμαστε με την ανάπτυξη, με το χρήμα, κι όχι με αρχαία, σκόνη και διδακτορικές διατριβές...

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ Παιδαγωγικής-ιστορικός ερευνητής-συγγραφέας sthraris@yahoo.gr, 2831055031

